

powiedniego nośnika kosztu (traktoro-godziny, kwintale, hektary, tonokilometry itp.).

Wartość narzędzi drobnych (małocennych) rozliczana jest według klucza produkcji globalnej.

8) **Koszty bieżących remontów** — rozliczane są proporcjonalnie do rozliczeń amortyzacyjnych.

9) **Koszty ogólne** (ogólnogospodarcze) rozliczane są według klucza produkcji globalnej.

10) **Wartość produktów ubocznych** (obornik, słoma, liście) odejmowana jest od kosztów całościowych w celu obliczenia kosztów produkcji podstawowej. Dotyczy to również obliczenia kosztu dnia pracy konia.

11) **Koszty produkcji sprzężonej** (np. mleko—żywiec) rozliczane są według wartości produkcji globalnej.

II. KOSZTY PODSTAWOWYCH PRODUKTÓW ROLNYCH W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH CHŁOPSKICH

1. Uwagi metodyczne

Praca niniejsza jest kontynuacją badań kosztów i opłacalności podstawowych produktów rolnych systematycznie prowadzonych w Instytucie Ekonomiki Rolnej. Podobna publikacja wydana w roku ubiegłym obejmowała wyniki badań za lata 1957/58—1959/60¹. W obecnej publikacji, gwoli oszczędności, publikujemy tylko wyniki obejmujące lata 1959/60 i 1960/61. W odróżnieniu od poprzedniej publikacji materiał został zgrupowany nie poszczególnymi województwami, a grupami województw (rejonami). W niektórych wypadkach pojedyncze województwo pokrywa się w zasadzie z odpowiednim rejonem. Pełne wyniki obejmujące zarówno układ wojewódzki, jak i rejonowy zostaną opublikowane w kolejnym numerze Studiów i Materiałów IER. Dla umożliwienia jednak porównania z latami poprzednimi rozdział niniejszej publikacji dotyczący dynamiki kosztów i wskaźników opłacalności obejmuje lata 1957/58—1960/61.

W porównaniu z latami ubiegłymi uległa zmianie metoda obliczania jednostkowych kosztów produkcji w indywidualnych gospodarstwach chłopskich. Wyrazem tego jest tabela syntetyczna (tab. 1), w której w pozycji *a* jednostkowe koszty produktów rolnych zostały obliczone przy wycenie umownej opłaty pracy w gospodarstwach chłopskich na poziomie przeciętnego kosztu dnia pracy robotnika w PGR. W analogiczny sposób obliczone są koszty jednostkowe gospodarstw chłopskich we wszystkich tablicach porównawczych z PGR. Natomiast we wszystkich tablicach analitycznych umowna opłata pracy w gospodarstwach chłopskich została obliczona na podstawie przeciętnego kosztu dnia pracy w PGR, lecz z odpowiednim **zróźnicowaniem** poziomu tej opłaty w produkcji roślinnej i zwierzęcej. W tab. 1 odpowiada tej metodzie pozycja *b*. Jednocześnie w tab. 1 zamieszczono syntetyczne obliczenie kosztów jednostkowych przy wycenie umownej opłaty pracy na poziomie **przeciętnego dochodu rolniczego na dzień pracy** (powiększonego o świadczenia na rzecz państwa i ubezpieczenia) — poz. *c*. Wreszcie w tabeli tej pozycja *d* stanowi poprawkę do kosztu obliczonego metodą *a* lub *b* na pokrycie **równowartości świadczeń** z tytułu podatku i obowiązkowych dostaw.

Każda z tych pozycji ilustruje sobą odmienne ujęcie ekonomiczne kategorii kosztu w gospodarce chłopskiej. Koszty obliczone przy przyjęciu przeciętnej

¹ Zagadnienia Ekonomiki Rolnej. Dodatek do nru 2/1961.

placy robotczej w PGR za podstawę do wyceny umownej opłaty dnia pracy chłopca (poz. *a* i *b* w tab. 1) stanowią próbę obliczenia tzw. **kosztu alternatywnego**, zakładającego określoną swobodę alokacji pracy przez chłopca. Założenie to znajduje swoją realną podstawę w rosnących możliwościach wyboru miejsca pracy, szczególnie dla młodzieży chłopskiej i w przybierających na sile tendencjach przepływu siły robotczej z gospodarki chłopskiej do innych miejsc zatrudnienia. Koncepcja ta zawiera w sobie pewne elementy tendencji do zrównania dochodów chłopów i robotników o zbliżonych kwalifikacjach. Placa robotnika rolnego jest pod tym względem stosunkowo najbliższa.

Byłoby zarazem nierealne założenie pełnej — w naszych warunkach — alternatywności wyboru miejsca zatrudnienia przez chłopca. Możliwość ta odnosi się tylko do pewnej nadwyżki zasobów pracy w gospodarce chłopskiej. W rezultacie koszty liczone tą metodą zbliżają się do kategorii **kosztów krańcowych**, kosztów przestawienia i nie powinny być traktowane jako koszty przeciętne. Natomiast koszty liczone metodą *c* — z uwzględnieniem rzeczywistego **przeciętnego** dochodu na dzień pracy w gospodarce chłopskiej stosunkowo najbliższe są pojęciu **kosztu przeciętnego** i rzeczywistej przeciętnej społecznej oceny wartości dnia pracy w gospodarce chłopskiej. Wydaje się jednak, że tak obliczony koszt przeciętny bliższy jest kategorii dochodowej niż kosztowej i nie nadaje się do badania tendencji przestawiania się producenta.

Powiększenie kosztu liczonego metodą *a* lub *b* o poprawkę *d* z tytułu świadczeń pozwala przejść z kategorii **kosztu produkcji** (zawierającego nakłady na produkcję) do kategorii **kosztu własnego** obejmującego stałe rozchody z tytułu prowadzenia gospodarstwa, które — nie wpływając na poziom produkcji — muszą jednak znaleźć pokrycie w cenie produktu. Podobnie zresztą koszty liczone metodą *c* (uwzględniające w dochodzie na dzień pracy również świadczenia) mają charakter **przeciętnego** kosztu własnego.

Głównym celem obliczenia kosztów w gospodarce chłopskiej metodą *a* jest uzyskanie możliwie najbardziej jednolitej podstawy dla zestawienia sumy globalnych nakładów materiałowych i nakładów pracy na jednostkę produktu pomiędzy PGR i gospodarką chłopską. W tym sensie wyrażenie wartościowe (pieniężne) służy tu do sumowania wielkości naturalnych nakładu materiałowego i nakładu pracy. Z tego punktu widzenia mamy tu do czynienia nie tyle z porównywalnym kosztem własnym, ile z porównywalnym nakładem.

Zastosowanie metody *b* różnicującej poziom umownej opłaty pracy pomiędzy produkcją roślinną i zwierzęcą wynika z szeregu względów natury społeczno-gospodarczej. Wiele danych wskazuje na to, że wycena dnia pracy w tej gospodarce jest silnie zróżnicowana. Fakt, że dochód na dzień pracy w produkcji roślinnej jest w tej gospodarce z reguły wyższy o ca 50% od dochodu na dzień pracy w produkcji zwierzęcej, nie może nie rzutować na tę wycenę. Zarazem w wyższej wycenie dnia pracy w produkcji roślinnej kryją się pewne elementy renty (jako składowej kosztu własnego), której bezpośrednio obliczenie z uwagi na brak niezbędnych danych jest utrudnione. Powyższe przesłanki wzięte były również pod uwagę przy obliczaniu zróżnicowanego kosztu metodą *c*.

Za niższą wyceną dnia pracy w produkcji zwierzęcej przemawia również fakt z reguły niższych kwalifikacji zatrudnionych w tej produkcji w gospodarstwach chłopskich. Trudno natomiast mówić o wyższych kwalifikacjach chłopów w produkcji roślinnej w porównaniu z odpowiednimi kwalifikacjami robotników w produkcji roślinnej w PGR. Jeśli zatem brać pod uwagę tylko

kryterium kwalifikacyjne, a abstrahować od efektu dochodowego, można posłużyć się kombinowaną metodą, a mianowicie przyjąć koszty produkcji roślinnej według metody *a*, tzn. umowną opłatę pracy w produkcji roślinnej obliczać według przeciętnej stawki w PGR, a umowną opłatę pracy w produkcji zwierzęcej zgodnie z metodą *b*, pomniejszając o 25% (przy założeniu jednakowych kwalifikacji w produkcji roślinnej i niższych kwalifikacji pracowników zatrudnionych w produkcji zwierzęcej w gospodarstwach chłopskich).

Można spotkać się z zarzutem, że należałoby opracować jednoznaczną metodę, względnie zdeklarować się, która z omówionych metod jest najlepsza. Oczywiście, uprościłoby to znacznie sprawę. Niestety, nie wszystko co jest proste, jest zarazem prawdziwe — szczególnie kiedy mamy do czynienia nie z kategorią techniczną, a z kategorią społeczną, jaką jest koszt. Wydaje się, że każda z tych metod stanowi odzwierciedlenie określonego praktycznego punktu widzenia na koszty i opłacalność w gospodarce chłopskiej. W zależności od warunków i celu w jednym wypadku bliższe będą rzeczywistości koszty typu marginalnego, czy też koszty alternatywne, dające podstawy do analizy reakcji przestawienia się producenta, w innym zaś — koszty typu przeciętnego, jako element kształtowania dochodowości gospodarstw chłopskich. Podobnie odmienną będzie w zasadzie wielkość tzw. kosztu społecznego od kosztu własnego producenta.

Podobnie jak w roku ubiegłym wyniki obejmują jedynie przeciętne koszty w grupie typowej obszarowo dla danego rejonu (grupy województw). Ciągłe jeszcze nie dość liczna reprezentacja uniemożliwia obliczenie wiarygodnych wyników w innych grupowaniach (w podziale na grupy obszarowe, typy produkcyjne itp.).

Publikowane dane o kosztach w gospodarstwach chłopskich stanowią już skorygowane odpowiednio oryginalne wyniki uzyskane z gospodarstw rachunkowych, dla których obliczono nakłady. W szczególności w celu przybliżenia danych do rzeczywistego poziomu gospodarki chłopskiej skorygowane zostały wg odpowiednich materiałów GUS dane o poziomie plonów, mleczności, nakładach obornika. Bliższe wyjaśnienia metody korygowania wyników zawiera publikacja z ubiegłego roku.

Dane dla roku 1960/61 oparte zostały na podstawie danych o strukturze i poziomie nakładów w roku 1959/60 z uwzględnieniem jednak zmian cen, poziomu plonów i mleczności, nakładów obornika (w wypadku istotnych zmian w liczbie pogłowa w sztukach dużych), poziomu umownej opłaty pracy (w 1960/61 średnia stawka PGR nie uległa zmianie w porównaniu z rokiem 1959/60) kosztu ubezpieczeń oraz wskaźnika zużycia nawozów mineralnych¹.

Należy zauważyć, że uściślone zostały w porównaniu z poprzednią publikacją dane o zużyciu pasz. Obecnie normy zużycia pasz ustala się dla każdego roku na podstawie rzeczywistego corocznego zużycia w badanych gospodarstwach. (Uprzednio za podstawę służył rok wyjściowy).

2. Charakterystyka i ocena reprezentacji badanej zbiorowości

Po raz pierwszy publikujemy dane dotyczące kosztów produkcji podstawowych produktów rolnych w województwach: olsztyńskim, gdańskim, koszalińskim, szczecińskim i zielonogórskim. Jedynie województwo katowickie nie zostało dotychczas objęte badaniami, ze względu na niedostateczną reprezentację gospodarstw rachunkowych dla rachunku kosztów.

¹ V. Tabele pomocnicze A—D.